

MEMORIA VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST: DE LA DICTATUL TĂCERII LA STATUTUL DE PATRIMONIU CULTURAL (II)*

DOI: 10.5281/zenodo.4509422

CZU: 94(478)

Doctor în istorie, conferențiar universitar **Ludmila D. COJOCARU**

Laureat al Premiului AȘM în domeniul istorie și filosofie „Alexandru Boldur” pentru 2018–2019

E-mail: lcojocar@usm.md

Universitatea de Stat din Moldova

THE MEMORY OF THE VICTIMS OF THE TOTALITARIAN-COMMUNIST REGIME: SINCE THE DICTATE OF SILENCE TO THE STATUS OF CULTURAL INHERITANCE (II)

Summary. The article presents the results of scientific research in the field of *recovering and historical investigation of the memory of the victims of the totalitarian-communist regime in the Moldavian SSR during 1940–1941, 1944–1953*, in particular, those achieved in the period of 2018–2019. The extension of the theoretical foundations and the elaboration of a methodology connected to the historical-cultural context of the researched space ensured the elaboration of a complex database with oral history interviews, documents from the family archive, journals, photographs. Included in the category of historical sources with documentary value and closely corroborated with traditional sources of study, they give to the historical research a more complex and documented aspect. Or, the research of the memory of the victims of the totalitarian regime from the period of the Moldavian SSR, beyond the recuperative function, also involved the effort of scientific investigation. Recognition at national and international level of the research results and promotion of a new field of research in the scientific environment of the Republic of Moldova – *the memory of the victims of the totalitarian-communist regime in the Moldavian SSR*, is also a symbolic act of justice for the whole society of the Republic of Moldova.

Keywords: oral history, culture of memory, memory of the victims of the totalitarian-communist regime, Republic of Moldova.

Rezumat. Articolul prezintă rezultatele cercetărilor științifice în domeniul *recuperării și valorificării istorice a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953*, în mod special, cele obținute în anii 2018–2019. Extinderea fundamentelor teoretice și elaborarea unei metodologii racordate la contextul istorico-cultural al spațiului cercetat au asigurat colectarea unei baze de date complexe cu interviuri de istorie orală, documente din arhiva de familie, jurnale, fotografii de epocă. Înglobate în categoria surselor istorice cu valoare documentară și în strânsă coroborare cu sursele de studiu tradiționale, acestea conferă cercetării istorice o dimensiune mai complexă și mai convingătoare. Or, cercetarea memoriei victimelor regimului totalitar din perioada RSS Moldovenească, dincolo de valorificarea funcției recuperatorii, a implicat și efortul valorificărilor științifice. Recunoașterea la nivel național și internațional a rezultatelor cercetării și promovarea unui nou domeniu de cercetare în mediul științific din Republica Moldova – *memoria victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească*, este totodată un act de justiție simbolică pentru întreaga societate din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: istorie orală, cultura memoriei, memoria victimelor regimului totalitar-comunist, Republica Moldova.

ETAPE, CONTEXTE ȘI REPERE ISTORIOGRAFICE

Cercetarea represiunilor și deportărilor staliniste a avut un parcurs sinuos în mediul științific din Republica Moldova. Astfel, **anii 1990** s-au caracterizat printr-un „val recuperator” al memoriei, intelectua-

*Partea I a articolului Bîrlădeanu V., Cojocaru L. *Memoria victimelor regimului totalitar-comunist: de la dictatul tăcerii la statutul de patrimoniu cultural* a fost publicată în: Akademos, nr. 3(54), 2019, p. 19-24.

litatea, mai ales scriitorii, încurajând supraviețuitoarii deportărilor și represiunilor politice să-și asume statutul de *martor*. Ca urmare, în adresa redacțiilor, muzeelor, posturilor de radio și de televiziune au ajuns sute de mărturii cu istorii trăite la prima persoană, dând astfel voce nedreptăților suferite de victimele regimului sovietic, iar istoricii au pus în lumină *perioada de ocupație și sovietizare forțată a Basarabiei*. Publicațiile aveau un caracter preponderent memorialistic, vizând aspecte precum colectivizarea, deportările, foametea, represiunile politice, autorii fiind

preocupați de cuprinderea unei audiențe cât mai largi. Or, spargerea regimului tăcerii dicta explorarea neamănată a subiectului, cu sau fără metoda și rigoarea științifică.

Următorul deceniu, **2001–2010**, a fost, în mare parte, un recul pentru reflecțiile asupra istoriei și memoriei trecutului totalitar, determinat de presiunile și instrumentalizările ideologice ale guvernanților preocupați de proiectul construcției „națiunii moldovenești” [1; 2]. Este o perioadă cadrată temporar prin venirea la guvernare, în 2001, a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, după sfârșitul căreia, la 14 ianuarie 2010, era constituită Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Declarațiile oficialilor privind deschiderea arhivelor fostelor structuri de represivitate sovietică s-au realizat doar parțial [2]: cercetătorii și astăzi se confruntă cu interdicții și tergiversări în procesul de studiere a dosarelor deportărilor și represiunilor politice din RSS Moldovenească în anii 1940–1941, 1944–1953, iar Arhiva Ministerului Afacerilor Interne continuă să emită refuzuri la solicitările istoricilor de a studia documente și dosare sub pretextul suspiciunilor că aceștia „vor publica date cu caracter personal”. Totuși, în măsura accesării fondurilor de arhivă, istoricii au elaborat culegeri de documente [4-7], au apărut primele lucrări de sinteză [8] și prima colecție documentară cu publicarea listelor a circa 80 000 de persoane supuse represiunilor de către regimul comunist în perioada 1917–1991 pe teritoriul actualei Republici Moldova [9]. Asumarea noilor obiecte de cercetare a determinat antrenarea conceptelor interdisciplinare și aprofundarea noilor metode de investigație.

Din această perspectivă, într-un studiu publicat anterior ne-am referit la eforturile întreprinse de cercetătorii din Republica Moldova antrenați, în perioada **2010–2019**, în recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească, în scopul elaborării unui instrumentar novatoriu și extinderii cadrului cunoașterii perioadei totalitarismului sovietic [10]. Articolul dat apare pe finalul implementării Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada 1940–1941, 1944–1953”¹ [11; 12], în calitate de raport public din partea întregii echipe de cercetători. La fel, este de menționat că pregătirea teoretică și experiența metodologică necesare acestui

¹ Programul de Stat al AȘM, cifrul 15.857.06.02E, coordonat de prof., dr. hab. Anatol Petrencu, Centrul de Excelență Institutul de Istorie Socială ProMemoria, USM, derulat în perioada 2015–2018.

gen de cercetări au fost asigurate prin seria de proiecte implementate de către cercetătorii Centrului de Excelență Institutul de Istorie Socială ProMemoria al Universității de Stat din Moldova în domeniul culturii memoriei și a practicilor comemorative, desfășurate pe larg în perioada 2010–2014², soldate cu publicarea colecției „Românii în Gulag” [13]. Demersul științific a avut în atenție rezultatele cercetărilor anterioare pe tema culturii comemorative în Republica Moldova, relevând cazuri de mediatizare suprasolicitată a unui cerc restrâns de respondenți și riscul vehiculării memoriilor stereotipizate [14-16].

Odată cu finalizarea Programului de Stat, guvernanții au considerat inoportună susținerea direcției de cercetare privind studierea crimelor comunismului din memoria victimelor regimului totalitar-comunist, activitatea în domeniu fiind posibilă doar prin accesarea proiectelor Uniunii Europene și cu sprijinul partenerilor europeni.³ În consecință, au fost realizate circa 70 de studii de teren prin metoda istoriei orale și documentărilor în Arhiva Națională a Republicii Moldova și a patrimoniului Muzeului Național de Istorie a Moldovei [17], au fost elaborate noi volume din colecțiile „Arhivele Memoriei” și „Exercițiul Memoriei”. În baza materialului foto-documentar inedit din arhivele personale și din fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei, a fost elaborată o nouă expoziție foto-documentară „Mărturie din Gulag” [18], organizată Școala Internațională de Vară „Cultura memoriei

² Proiectele de cercetare: *Politics and Practices of Memory in Eastern Europe: Between Totalitarian Past and European Future* cu suportul Fundației KAS Chișinău, 2012; *Românii în Gulag: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în Basarabia (1940–1941, 1944–1953)*, cu sprijinul Departamentului Politici pentru Românii de Pretutindeni, noiembrie 2013 – februarie 2014; ianuarie–decembrie 2015, cu cifrul U1-1/717/28.06.2013 MAE-DPRRP.

³ Proiectele de cercetare: *Cercetarea memoriei victimelor regimului totalitar; Politici ale memoriei și cultura memoriei în țările UE; Diseminarea rezultatelor cercetării, cu sprijinul Fundației Academia Civică*, 2018; *Memory culture within societies in process of democratic transformations: exchange and promotion of best practices between Lithuania and Moldova*, Development Cooperation Project Program, MAI Lituania, 2018; *Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație. Schimb de experiență și bune practici între Lituania, Moldova și România*, cu sprijinul Development Cooperation Project Program, MAI Lituania, 2019; *Cercetarea regimurilor totalitare și edificarea culturii memoriei europene pentru depășirea traumelor istorice: schimbul și promovarea celor mai bune practici între Lituania și Republica Moldova*, cu sprijinul Development Cooperation Project Program, MAI Lituania, 2020.

și patrimoniul cultural pentru tânăra generație. Schimb de experiență și bune practici între Lituania, Moldova și România”, vernisate expoziții tematice ale partenerilor instituționali din România și Lituania, organizate conferințe și mese rotunde cu participarea victimelor regimului comunist, a tinerilor, reprezentanților societății civile și administrațiilor locale, materialele respective fiind diseminate în mediul academic și publicului larg din Republica Moldova, România, Lituania, Ucraina, Canada. Cu certitudine, recunoașterea la nivel național și internațional a contribuției rezultatelor științifice la promovarea unui nou domeniu de cercetare în mediul academic din Republica Moldova – *memoria victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească*, s-a dovedit a fi totodată un act de justiție simbolică la nivelul întregii societăți față de victimele regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească din anii 1940–1941, 1944–1990.⁴

Antrenarea noilor surse de cercetare istorică – *mărturiile de istorie orală* –, a făcut posibilă investigarea unor straturi nevalorificate, însă cu potențial de pătrundere în dimensiunea umană a *istoriei* și a *istoriilor* celor care au trăit în comunism. Lucrul de cercetare la nivel de *micro-istorii* (ale unei persoane sau ale unui neam) a adus în atenția noastră noi registre tematice. În acest articol, ținând cont de cele mai reprezentative rezultate de cercetare efectuate în special între anii 2018–2019, ne vom opri asupra potențialului lor științific în deschiderea noilor orizonturi de investigație a fenomenului deportărilor, culturii memoriei și practicilor de comemorare a victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în anii 1940–1941, 1944–1990.

PREFIGURAREA NOILOR TEME DE CERCETARE

Următoarea etapă de cercetare a fenomenului totalitar în baza memoriei victimelor deportărilor și represiunilor politice din RSS Moldovenească a pre-

⁴ Colecția de studii „Arhivele Memoriei” – Medalia de Aur în cadrul Expoziției Europene a Creativității și Inovării „EuroInvent 2019”, Diplomă de Excelență „Cartea Anului” a Institutului de Istorie Națională, UBB Cluj-Napoca (2019), Premiul „Dimitrie Cantemir” al Academiei Oamenilor de Știință din România. Colecția de studii „Arhivele Memoriei” (2019), colecția de studii „Exercițiul Memoriei” (2019), expoziția foto-documentară „În cătușele Siberiei. Copii basarabeni deportați de regimul totalitar-comunist în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953” (2018) și expoziția foto-documentară „Mărturiile din Gulag. Memoria victimelor regimului totalitar-comunist” (2019) – Premiul Academiei de Științe a Moldovei în domeniul istorie și filosofie „Alexandru Bol-dur” pentru anii 2018–2019 (2020).

figurat teme inedite de cercetare, pasibile să elucideze aspecte anterior rămase în umbră – cotidianul deportărilor, tradiții în contextul liminalității, manifestări ale sacrului și profanului, practici de supraviețuire, loialități și solidarități în timpuri de criză etc. – și să depășească impasul „adevărului istoric” siderat în perimetrul intereselor politice și cele ale documentului din arhivă care poartă amprenta minciunii și abuzurilor instituțiilor sovietice de represiune. Vom enumera în continuare câteva dintre aceste exemple de analiză, cristalizate în câmpul propriilor cercetări pe tema memoriei victimelor regimului totalitar comunist din RSS Moldovenească:

▪ *Istoria socio-culturală a așezărilor speciale (specposelenija – rus.)*, populate în mare parte cu familii deportate din Basarabia. Este cazul localității Onochoj, raionul Zaigraevsk din RASS Burjat-Mongolă, unde au fost deportate, în iunie 1949, sute de familii din raioanele Sângerei, Cimișlia, Ungheni și Orhei, RSS Moldovenească. Documentele oficiale relevă faptul reorientării eșalonului de pe direcția Irkutsk spre direcția Onochoj, dată fiind incapacitatea administrației din Irkutsk de a disloca un număr de circa 2 000 de familii cu deportați [19]. Cunoaștem că dosarele personale invocă „pericolul” prezentat de către familiile de culaci din Basarabia ca „dușmani ai poporului” pentru statul sovietic; mărturiile de istorie orală și materialul foto-documentar recuperate de la supraviețuitori aduc însă în fața cercetătorului o altă istorie. Odată cu identificarea unui număr considerabil de supraviețuitori, avem posibilitatea de a reconstitui această istorie la firul ierbii, de a elucida specificul constituirii acestui gen de comunități, cu istoria lor proprie, cu propriile strategii de adaptare la insolitul absolut al deportării, cu mecanismele proprii de formare a noilor solidarități până atunci necunoscute, cu practicile de apelare a modelelor și identităților etno-culturale în circumstanțe de liminalitate istorică, cu propriile trădări, dezamăgiri și justiții sociale. Atestarea până în prezent a legăturilor strânse între cei care au locuit circa un deceniu în exilul din Onochoj (organizarea acțiunilor comemorative, confruntarea cu discursul/legislația oficială în procesul de restituire a averilor confiscate, perpetuarea rudeniei spirituale din nășie sau frăție de cruce, asistarea reciprocă la evenimentele de familie), dar și a cazurilor de reticență din partea rudelor, consătenilor și administrațiilor locale după revenirea deportaților la baștină dezvoltă o micro-istorie extrem de valoroasă, însă nevalorificată, a acestor comunități ale memoriei [20].

▪ *Valențele și dilemele identității etno-culturale printre basarabeni deportați* prezintă, la fel, un

subiect demn de atenția cercetătorilor. Remarcăm, în condițiile unei mobilități reduse la perimetrul târgurilor și a proprietăților latifundiare, că locuitorii din satele Basarabiei aveau o pronunțată identitate a locului. Or, în condițiile străiniei, unde majoritatea se conforma transformărilor nefaste aduse de statul sovietic, au fost activate anumite mecanisme etno-culturale (practicarea în orice condiții a obiceiurilor și tradițiilor de-acasă; solidarizarea după principiul apartenenței etnice/regionale; consolidarea legăturilor de neam; crearea spațiilor cu conotația simbolică a băștinei) și au fost soluționate anumite situații (școlarizarea copiilor în instituții cu predare în limba rusă pentru a le asigura accesul la studii de specialitate; solidarizarea cu oamenii locului pentru depășirea foametei, frigului, muncii istovitoare; acceptarea compromisurilor și colaborările cu reprezentanții puterii sovietice și organele de control și presiune, intrarea în rândurile organizațiilor de pionieri, de komsomol, de partid, ca oportunitate de accesare a liftului social etc.). La fel, urmează a fi elucidate mecanismele, strategiile, solidaritățile etnice; felul în care au reacționat deportații la provocările supraviețuirii în funcție de vârstă, etnie, segment social; cum au interacționat reprezentanții diferitor etnii deportate din Basarabia, în special cele vorbitoare de limba rusă (ucraineni, găgăuzi, bulgari, evrei, lipoveni), în circumstanțele dramatice.

▪ *Identitatea religioasă în circumstanțele deportării.* Aspectele de manifestare a identității nu au ținut în mod exclusiv de apartenența etnică, ci și de cea religioasă sau confesională. O parte dintre deportații basarabeni a ajuns în localități cu populație religioasă creștin ortodoxă, altă parte însă – în regiuni cu populație de alte confesiuni și chiar religii diferite. De exemplu, în cazul basarabenilor deportați în mediul comunităților de kazahi, calmuci, tătari, bureați reperiitorul varia de la credințe păgâne la budism sau islam. Din mărturiile de istorie orală aflăm că aceștia oricum căutau repere religioase proprii – biserici, preoți, călugărițe, pentru realizarea practicilor religioase în cazul botezurilor, cununilor religioase, înmormântărilor. Acestea din urmă, dincolo de tragedia morții, prezentau în sine o problemă zguduitoare, legată de însăși actul înmormântării – imposibilitatea fizică a deportaților de a săpa morminte pentru cei care decedau subit, mai ales în timpul iernii. Mărturiile de istorie orală atestă astfel de experiențe ca una dintre principalele traume trăite în deportare, despre care supraviețuitorii își amintesc cu mare durere: morții ținută în tindă, din septembrie până în luna mai; basarabeni pieriți în taiga și rămași să zacă sub cerul liber; basarabeni înmormântați într-o margine de cimitir al comunităților de kazahi, fără rânduială

creștinească și fără cruce; cimitirele improvizate în cazul decesurilor numeroase, abia peste ani amenajate de neamurile rămase în viață.

▪ *Supraviețuirea comunităților religioase și confesionale în condițiile ateismului.* Care au fost formele de rezistență la nivel de familie, la nivel de comunități în condițiile ateismului sovietic, în plină ofensivă? Deportării, indiferent de apartenență confesională, nu aveau voie să cinstească alte sărbători decât cele din calendarul sovietic – 7 Noiembrie, 1 Mai, Ziua Constituției –, care reprezentau o realitate paralelă, disonantă cu sărbătorile de familie, preponderent religioase – Crăciunul, Paștele, hramul bisericii din satul de baștină. Respectarea celor din urmă era reprimată prin atitudinea statului sovietic față de biserică. Interdicțiile de a participa la sărbătorile religioase puteau determina, în anumite cazuri, distanțarea între generații, mai ales între generația nepoților și cea a bunilor, ultimii continuând să respecte calendarul religios în limitele vieții private și departe de ochii puterii sovietice. Mărturiile de istorie orală vorbesc despre numeroase cazuri când deportații erau siliți să iasă la muncă în zilele de mari sărbători religioase, astfel încălcându-se buna rânduială a lucrurilor. Sacralitatea timpului din calendarul sovietic era articulată prin anumite facilități alimentare (pâine albă, dulciuri, alcool – accesibile doar în zilele „cu roșu în calendar”). Sacralitatea calendarului religios – prin propriile eforturi și asumarea riscurilor (sfințirea cozonacului, mersul la biserică înafara zonei cu reședință). Formele de presiune, intimidarea din partea statului sovietic față de reprezentanții diferitor confesiuni religioase, rezistența opusă față de politicile ateismului sovietic și atitudinea comunităților confesionale față de experiența deportării prezintă un subiect la fel de important în elucidarea istoriei sociale a represiei, cu impact de lungă durată în societatea de astăzi din Republica Moldova.

▪ *Performarea tradiției în condiții de liminalitate istorică.* Dacă la baștină tradiția de nuntă intra în memoria comunității în special prin semnificația, fastul și frumusețea obiceiurilor, în condițiile deportării evenimentul nunții este ancorat în memoria supraviețuitorilor, în primul rând, prin neputința de a respecta rânduiala firească a tradiției strămoșești [21]. Precizăm că în prima perioadă a aflării în deportare, înțelegerea mutuală a tinerilor de a forma un cuplu constituia mai curând o strategie de supraviețuire decât element din obiceiurile prenuptiale, iar blagoslovirea părinților este consemnată ca unica manifestare ritualică de consacrare a nofiților. Memoriile acestor persoane relevă forma redusă dramatic a nunții, marcată doar prin ritualul de comensualitate în egală măsură delegat prin

autoritatea tradiției să legitimizeze starea anterioară a mirilor. După această perioadă de lipsuri maxime, frig aspru și înfometare cronică, relatările foștilor deportați abundă în mărturiile despre nunta cât mai apropiată de rigorile tradiției din Basarabia, cu menirea clar articulată de reafirmare identitară și recuperare a statutului social de către cei deportați: „Tata și mama au vrut să facem după tradițiile noastre. A fost prima nuntă moldovenească acolo, când s-a căsătorit fratele Nică cu Ileana. Asta a fost în 1952. Au făcut nuntă după tradiții! Se zvonea în tot satul că la moldoveni este nuntă.” [22].

▪ În contrast cu imaginea *străiniei*, consemnăm în memoriile deportaților imaginea *baștinei* și cea a *casei părintești*. Menționarea lor se regăsește în toate amintirile deportaților, lăsând impresia unei vieți trăite concomitent în două lumi diferite: cea reală – a surghiunului, și cea imaginară – a baștinei. Aceste trăiri se manifestau prin diferite moduri, comună fiind ancorarea lor în calendarul de acasă: timpul sacru al sărbătorilor („azi la noi în sat e Crăciunul”, „acasă azi e Paștele”), hramului satului („dacă era hramul satului la cineva, chemau în ospetie și serbau”), obiceiurile de familie (botez, nunți, înmormântări). Dorul de *acasă* era în stare să-i facă pe deportați să înfrunte până și ciclul anotimpurilor din condițiile exilului: în pofida gerurilor aspre sau a noroiului de afară, basarabenii trăiau în ritmul celor patru anotimpuri de la baștină („acum la noi s-a copt poama”, „înfloresc vișinii”, „da’ la noi e vremea când se coc caisele”).

▪ *Tăcerea* este partea componentă a interviului de istorie orală, iar problema abordării și perspectivele de interpretare a tăcerii rămân în continuare un subiect de actualitate pentru cercetători. Antrenarea documentelor de istorie orală în cercetările regimurilor totalitare, în ultimii ani, a determinat noi probleme și perspective de interpretare a tăcerii, inerente procesului de colectare și valorificare a mărturiilor de la prima persoană [23-26]. Cercetătorul canadian, Alexander Freund, pune în evidență multitudinea conotațiilor pe care le comportă tăcerea în studiile de istorie orală, cum ar fi: „uitare individuală sau colectivă, rememorare, disconfort, reluctanță, (auto-)cenzură, nesupunere, confruntare, reticență, politețe, frică, furie, înșelăciune, tabu-uri, secrete, contemplare, preocupare pentru alții, reflecție, conformism, or ceea ce nu trebuie a fi spus” [27]. Tăcerile cu care ne-am confruntat pe teren au avut în mare parte o formă de manifestare temporară, ca sechelă a regimului represiv. Mai mult, generația minorilor deportați de rând cu membrii maturi ai familiilor de „dușmani ai poporului” a învățat lecția tăcerii încă din anii copilăriei [28]. Elena Catelli, deportată în 1949 din satul Nicolaevca, raionul Sângerei,

confirmă acest lucru: „Știți, noi, copii de șapte ani, eram oameni maturi deja atunci, înțelegeam tot: să nu spui ceea ce nu trebuie, să ții limba după dinți. Altă vreme era și copiii înțelegeau singuri ce se poate și ce nu se poate” [29; 30]. Fără a contesta dreptul acestor oameni de a păstra tăcerea, subscriem opiniei că, în același timp, este de datoria istoricilor, scriitorilor, jurnaliștilor, a oamenilor de artă să vorbească, să exprime suferința mută a celor care nu mai sunt sau care încă nu găsesc putere sau cuvinte să vorbească. Sechelele traumatizante lăsate de regimul totalitar comunist în conștiința colectivă în societatea de astăzi din Republica Moldova pot fi depășite prin eforturi sistematice de cunoaștere, fără frica de propriul trecut.

CONCLUZII

Extinderea fundamentelor teoretice și elaborarea unei metodologii racordate la contextul istorico-cultural al spațiului cercetat au asigurat colectarea unei baze de date complexe cu interviuri de istorie orală, documente din arhiva de familie, jurnale, fotografii de epocă. Înglobate în categoria surselor istorice cu valoare documentară și în strânsă coroborare cu sursele tradiționale, acestea conferă cercetării istorice o dimensiune mai complexă și mai convingătoare. Or, cercetarea memoriei victimelor regimului totalitar din perioada RSS Moldovenească, dincolo de valorificarea funcției recuperatorii, a implicat și efortul valorificării științifice.

După etapa de publicare a colecțiilor de documente, consemnată în anii 2001–2009, a devenit iminentă precaritatea crescândă a unui anumit fel de a face istoria națională. Schimbarea calitativă în abordarea fenomenului totalitar necesita, către începutul anilor 2010, implicarea unor noi metode, noi surse, care să deschidă noi direcții de cercetare a temei. Prin urmare, limitarea la izvoarele de arhivă emise de către structurile statului sovietic, fără aplecarea asupra felului în care era „trăit” acest regim în RSS Moldovenească chiar de subiecții săi, făcea imposibilă producerea schimbării. Rigiditatea, caracterul unilateral și penuria discursului oficial conținea informații insuficiente pentru elucidarea unei istorii sociale a represiunii, capabilă să dezvăluie realitățile totalitar-comuniste și să aducă în orizontul cercetării *istoriile* celor care au cunoscut personal această perioadă, „așa cum a fost”: fie că este vorba de victime sau de supraviețuitori, fie că ne referim la activiști, persoane loiale regimului sau de cei care au opus rezistență. Informațiile de acest gen se regăsesc superficial în documentele și dosarele instituțiilor sovietice, autorii lor fiind parte din sistemul represiv și alegând mai curând să păstreze tăcerea

sau să raporteze lucruri și fapte inexistente, decât să compromită statisticile exemplare. În plus, informația din arhivă deseori apare ca una formală, siderată între deraierile birocratice și acțiunile abuzive din partea executorilor. Confruntarea riguroasă a conținutului documentului de arhivă (dosare personale, prevederi normative, dispoziții secretizate sau circulare emise de structurile oficiale) cu informația relevantă de sursele alternative (mărturii de istorie orală, memorialistică, documente din arhiva de familie) atrag atenția cercetătorului de astăzi asupra oportunității de extindere a metodelor, surselor și câmpului de studiu.

În susținerea ideii despre responsabilitatea morală a istoricului, accentuată de B. Baczko [31], recuperarea și valorificarea celor mai diverse surse și diferitele reconstituiri ale trecutului, cu condiția respectării metodologiei cercetării istorice și a sentimentului responsabilității morale, nu pot diminua valoarea istoriei ca știință. Fără (re)cunoașterea și valorificarea acestor surse istorice de prima mână cu referire la fenomenul totalitarismului, în cazul de față – sovietizarea forțată a spațiului dintre Prut și Nistru în anii 1940–1941 și 1944–1953 – și prin amânarea unor studii interdisciplinare complexe și sistematice asupra temei, riscăm să alimentăm în continuare memoriile concurente asupra acestui trecut, și chiar trăiri și atitudini nostalgice față de ceea ce a fost regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească.

BIBLIOGRAFIE

1. Cojocaru L. „Republica Moldova, Patria mea!”: The Moldavian Nation-Building Project in Search of Reification and Legitimacy. In: U. Brunnbauer, H. Grandits (eds), *The Ambiguous Nation. Case Studies from Southeastern Europe in the 20th Century* Oldenbourg: Wissenschaftsverlag, 2013, p. 283-305.
2. Dimova R., Cojocaru L. Contested Nation-Building within the International ‘Order of Things’: Performance, Festivals and Legitimization in South-Eastern Europe”. *History and Anthropology*, vol. 24(1): Politics and Performance in South-Eastern Europe, 2013, p. 1-12.
3. Combe S. *Archives et histoire dans les sociétés post-communistes*. Paris: Éditions La Découverte, 2009.
4. Moraru Al. (ed.). *Basarabia antisovietică. Documente privind rezistența națională, blestemul deportărilor și al „justiției” staliniste*. Iași: Demiurg, 2009. 267 p.
5. Moraru Al. (ed.). *Victimele terorii comuniste în Basarabia. Rezistență ocupanților, arestați, torturați, întemnițați, uciși. Documente secrete sovietice, 1944–1954*, vol. I, Chișinău: Iulian, 2010. 393 p.
6. Cojocaru Gh. E. *Operațiunea „Sud” Chișinău: culegere de documente*. Chișinău: Bons Offices, 2010. 484 p.
7. Varta I., Varta T., Șarov I. *Asasinările în masă din RASSM în perioada Marii Terori (1937–1938). Documente* desecretizate din arhivele MAI și SIS ale Republicii Moldova, vol. I. Chișinău: ARC, 2010. 824 p.
8. Postică E. *Rezistența antisovietică în Basarabia. 1944–1950*. Chișinău: Știința, 1997. 240 p.
9. Postică E. (coord. și red. șt.). *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, vol. I-IV, Chișinău: Știința, 1999–2005.
10. Birlădeanu V., Cojocaru L. *Memoria victimelor regimului totalitar-comunist: de la dictatul tăcerii la statutul de patrimoniu cultural*. În: *Akademios. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2019, nr. 3(54), p. 19-24.
11. Cojocaru L. D., Birlădeanu V. *The memory of totalitarian-communist regime’ victims: from dictate of silence to the statute of cultural heritage. The avatar of a oral history project in the Republic of Moldova*. Brukenthalia. In: *Romanian Cultural History Review. Supplement of Brukenthal. Acta Musei*, 2018, vol. 8, p. 813-824.
12. Petrenku A. *Vosstanovlenie travmirovannoy pamyati (na osnove ustnoy istorii deportirovannykh lyudey iz Moldavskoy SSR, 1941, 1949, 1951 gg.)*. V: *Історичні і політологічні дослідження*. Науковий журнал, Vinița, 2018, p. 192-197.
13. Petrencu A., Cojocaru L. D., Pădureac L. (ed.). *România în Gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. I, II. Chișinău: Balacron, 2014, 2015.
14. Birlădeanu V., Cojocaru L. *Memorie colectivă și practicile memoriei în Republica Moldova: o perspectivă de cercetare istorică*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, IISD al AȘM, 2009, nr. 1, p. 22-31.
15. Cojocaru L. *The Culture of Memory and Amnesia in the Borderland Societies: The case of the Republic of Moldova*. In: *Impact of Culture on Human Interaction: Clash or Challenge*, H. Helfrich et al. (eds). Göttingen: Hogrefe & Huber, 2008, p. 233-247.
16. Cojocaru L. *Political Liturgies and Concurrent Memories in the context of Nation-Building Process in Post-Soviet Moldova: the case of Victory Day*. In: *Interstitio. East European Review of Historical Anthropology*, vol. I, nr. 2(2), special issue „Memory, History and Identity in Bessarabia and Beyond”, J.R. Cash, I. Livezeanu (eds), Chișinău: ULIM, 2007, p. 87-116.
17. Postică E. *Din arhiva fostului KGB – în patrimoniul muzeal. Istoria unei colecții*. În: *Tyragetia, Istorie Muzeologie*, 2018, vol. XII (2), p. 297-302.
18. Birlădeanu V., Cojocaru L., Postică E., Pădureac L., Petrencu A. et al. *Expoziția foto-documentară „Mărturii din Gulag. Memoria victimelor regimului totalitar-comunist”*. Chișinău: INIS ProMemoria-MNIM-USARB, 2019.
19. Pasat V. I. *Trudnye stranitsy istorii Moldovy, 1940–1950-e gg.*, Moskva: Terra, 1994. 242 p.
20. Shopes L. *Oral History and the study of communities: problems, paradoxes and possibilities*. In: *The Journal of American History*, September, 2012, p. 588-598.
21. Cojocaru L. D. *Tradiția de nuntă în comunitățile de basarabeni deportați în Siberia și Kazahstan*. În: *Akademios. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, nr. 2(49), 2018, p. 132-139.

22. Birlădeanu V., Bălănici I. Petru Racu: „Hai, tată, povestește!” În: Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSSM. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova, editor L. Pădureac, vol. III, tom I. Chișinău: Balacron, 2016, p. 255.

23. Grele R. J. Envelopes of Sound: The Art of Oral History Chicago: Precedent Publishing, 1985, p. 136.

24. Fivush R. Speaking Silence: The Social Construction of Silence in Autobiographical and Cultural Narratives. In: Memory, 2010, nr. 18(2), p. 88-98.

25. Adler N. et al. (eds). Memories of Mass Repression: Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity New Jersey: Transaction Publishers, 2011. 223 p.

26. Vinitzky-Seroussi V., Teeger Ch. Unpacking the Unspoken: Silence in Collective Memory and Forgetting. In: Social Forces, 2010, nr. 88(3), p. 1118.

27. Freund Al. Toward and Ethics of Silence? Negotiating Off-the-record Events and Identity in Oral History. In: Sheftel A., Zembrzycki S. Oral History Off the Record: Toward and Ethnography of Practice. New York: Palgrave, 2013, p. 223.

28. Cojocaru L. D. Memoria sensibilă a unei experiențe traumatice – copiii Gulagului. În: Academica. Revistă editată de Academia Română, 2017, nr. 10-11, anul XXVII (324-325), p. 60-69.

29. Cojocaru L. D. Elena Catelli: Au suferit și cei ridicați, și cei care au rămas acasă. În: Români în Gulag: memorii, mărturii, documente, editori A. Petrencu, L. Cojocaru, L. Pădureac, vol. I. Chișinău: Balacron, 2014, p. 177.

30. Postică E., Cojocaru L. D. Expoziția foto-documentară „În cătușele Siberiei. Copii basarabeni deportați de regimul totalitar-comunist în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”. Chișinău: MNIM, 2018.

31. Baczko B. La responsabilité morale de l'historien. In: Diogené, 1969, juillet-octobre, p. 68-69.

Sergiu Cuciuc. 1940. *Amintiri*, 1991, u. p., 130 × 140 cm.